

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.132>

ПРАВА ЛЮДИНИ У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ ПРОСТОРИ: ПРИРОДНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Романова А.С.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID: 0000-0003-2858-3052*

Романова А.С. Права людини у глобалізованому просторі: природно-правовий вимір.

Стаття присвячена філософсько-правовим проблемам природно-правового виміру прав людини у глобалізованому просторі, що полягає у збереженні та втіленні ціннісних аспектів національних правових систем у міжнародному правовому просторі.

Наголошено, що на основі міжнародного досвіду втілення норм природного права у загальнодержавне законодавство, варто формувати концептуальне бачення і розуміння принципу людиноцентризму і олюднення права, адже природно-правова «основа» притаманна будь-якому правовому явищу. Гуманізм, антропоцентризм, повага до права, пріоритет забезпечення і реалізації прав людини повинні стати основою глобалізованого правового простору.

Зазначено, що глобалізаційні процеси у праві варто спрямовувати на втілення загальнолюдських ціннісних принципів та ідеалів у національні правові системи на засадах їх спільного визнання. Важливу роль у цьому процесі відіграє національна ментальність і культурні традиції, хоча, звичайно, жодна цивілізована держава не заперечуватиме цінність людського життя, свободи і людської гідності.

Наголошено, що вектор розвитку глобалізаційних процесів у праві необхідно спрямовувати на актуалізацію ціннісних аспектів, що здатні об'єднати людство, особливо в кризові періоди розвитку суспільства. Під час війни росії проти України проявляється важливість природно-правових норм у забезпеченні життєдіяльності соціуму. Під час воєнного стану права людини законно можуть обмежуватися, але природні права є транснаціональними і забезпечуються на основі принципу гуманізму, взаємодопомоги та милосердя.

Акцентовано увагу на тому, що держава повинна контролювати дотримання прав людини через діяльність уповноважених органів, а також, через інформування громадян про їхні пра-

ва та свободи і важливість їх забезпечення не тільки з боку держави, а й необхідність поважати кожним громадянином права іншої особи як запоруку толерантного співіснування та функціонування правового, демократичного суспільства.

Ключові слова: права людини, правова поведінка, правомірна поведінка, глобалізація, норми моралі, природне право, національне самовизначення.

Romanova A.S. Human rights in the globalized space: natural and legal dimension.

The article is devoted to the philosophical and legal problems of the natural and legal dimension of human rights in the globalized space, which consists in preserving and embodying the valuable aspects of national legal systems in the international legal space.

It is emphasized that based on the international experience of implementing the norms of natural law into national legislation, it is worth forming a conceptual vision and understanding of the principle of people-centeredness and humanization of law, because the natural-law "basis" is inherent in any legal phenomenon. Humanism, anthropocentrism, respect for law, the priority of ensuring and realizing human rights should become the basis of a globalized legal space.

It is noted that globalization processes in law should be directed to the implementation of universal value principles and ideals in national legal systems on the basis of their common recognition. National mentality and cultural traditions play an important role in this process, although, of course, no civilized state will deny the value of human life, freedom and human dignity.

It is emphasized that the vector of the development of globalization processes in law must be directed to the actualization of value aspects capable of uniting humanity, especially in crisis periods of the development of society. During Russia's war against Ukraine, the importance of natural and legal norms in ensuring the vital

activity of society is manifested. During martial law, human rights can legally be limited, but natural rights are transnational and are ensured on the basis of the principle of humanity, mutual aid and mercy.

Attention is focused on the fact that the state must monitor the observance of human rights through the activities of authorized bodies, as well as through informing citizens about their rights and freedoms and the importance of their provision not only by the state, but also the need for every citizen to respect the rights of another person as a guarantee of tolerant coexistence and functioning of a legal, democratic society.

Key words: human rights, legal behavior, lawful behavior, globalization, moral norms, natural law, national self-determination.

Постановка проблеми. Сьогодні проблема забезпечення і реалізації прав людини в глобалізованому просторі є актуальною з огляду на поширення збройних конфліктів, агресії і воєнних дій в міжнародному просторі.

Нажаль, Україна змушена давати відсіч безпринципному агресорові, що нехтує усіма правилами існування цивілізованого світу. Війна росії проти України актуалізувала цінність природно-правового підходу до розуміння людиноцентризму і забезпечення прав та свобод людини і громадянина як основного показника демократичної, правової держави та утвердження незаперечної цінності людського життя, свободи та гідності.

Стан опрацювання цієї проблематики. Для всебічного аналізу і осмислення вказаної проблематики доцільно опиратися на теоретико-методологічний потенціал праць вітчизняних і зарубіжних учених-юристів і філософів різних періодів становлення філософсько-правової та теоретико-правової думки, а також, праці науковців сучасності, що теж приділяли значну увагу проблемам прав людини, зокрема, у глобалізованому правовому просторі. Можемо відмітити праці таких науковців: О. Балинської, Ю. Бисаги, М. Братасюк, О. Волошенюка, О. Грищук, Н. Гураленко, С. Максимова, О. Омельчука та інших.

В межах доктринального природно-правового осмислення прав людини у глобалізованому просторі їхні наукові концепції повинні сприяти формуванню принципово нового підходу до розуміння забезпечення і реалізації прав людини на основі принципів людиноцентризму, гуманізму, дотримання людської гідності в умовах нестабільного сучасного соціуму.

Метою статті є поглиблення дослідження проблем природно-правового виміру прав людини у глобалізованому просторі.

Виклад основного матеріалу. Сучасний соціум, через глобалізаційні процеси, прагне

до взаєморозуміння і співпраці у всіх сферах життєдіяльності людства, зокрема і у правовому полі.

Природно-правовий підхід до реалізації прав людини в умовах глобалізаційних процесів у праві, не має на меті формування єдиної універсальної правової системи та «розмивання» кордонів національного права.

Навпаки, на основі міжнародного досвіду втілення норм природного права у загальнодержавне законодавство, варто формувати концептуальне бачення і розуміння принципу людиноцентризму і олюднення права.

Ми поділяємо підхід Ю.М. Бисаги, за яким основні права людини – це гарантована законом міра свободи (можливості) особистості, яка у відповідності з досягнутим рівнем розвитку суспільства здатна забезпечити її існування і розвиток та закріплена в якості міжнародного стандарту як загальна і рівна для всіх людей [1, с. 5].

В юриспруденції обґрунтовано прийнято вживати термін «основні», «фундаментальні», «основоположні» права людини. Справді, позитивне право виокремлює найважливіші аспекти реалізації людини у суспільстві і намагається створити умови для повноцінного розвитку громадян, шляхом першочергового забезпечення прав особи саме у цих сферах.

В науковій думці фундаментальні права людини обґрунтовуються як такі, що мають свою специфіку, обумовлену їх спрямуванням на захист найбільш важливих, базових соціальних цінностей, а також тим, що вони є підґрунтям формування цілісної системи прав людини та створюють надійний каркас, що захищає особу від надмірного тиску з боку публічно-політичної влади [2, с. 15–20].

Ми не можемо сказати, що природно-правовий підхід не виокремлює фундаментальні права людини, та все ж, за цією концепцією усі права людини є основними, сутнісно важливими, а їх порушення провокує порушення підвалин світобудови в основі якої є людина.

Глобалізаційні процеси у праві сприяють активному обміну досвідом на міжнародному рівні і удосконаленню систем права та його реалізації в межах конкретних держав.

Вагомою є думка О. Костенка, що «буквену» форму позитивного законодавства створюють люди, але закони природного права, втілені в цій формі, реально існують і діють у соціальній природі, – вони не створені людьми, вони людьми відкриті, так само як людьми не створюються, а відкриваються закони фізичної чи біологічної природи» [3, с. 115–138].

Як стверджує С. Максимов, теорія природного права є однією з фундаментальних парадигм в осмисленні права. Конкуруючи з правовим

позитивізмом, що тяжіє до розуміння права як владного встановлення, вона намагається вийти за межі такого встановлення, звертаючи увагу на його гуманістичний сенс, прагнення до свободи та справедливості [4, с. 43–65].

Як бачимо, природно-правова «основа» притаманна будь-якому правовому явищу. Гуманізм, антропоцентризм, повага до права, пріоритет забезпечення і реалізації прав людини повинні стати основою глобалізованого правового простору.

Сьогодні українське суспільство теж переосмислює роль загальнолюдських цінностей і основ існування цивілізованого соціуму. Наш ворог нехтує не лише правилами і звичаями ведення війни, а й основою загальноцивілізаційного устрою. Нажаль, ми бачимо, що дотримання основних прав людини дуже часто залежить від політичної волі і рішень прийнятих представниками держав-лідерів на міжнародній політичній арені.

Міжнародна спільнота повинна прагнути досягнути безумовного панування принципу дотримання основних прав людини, не зважаючи на особливості правових систем, геополітики чи будь-які умовності. Для цього необхідно щоб усі міжнародні організації спонукали і підтримували держави у реалізації такої політики в державно-правовому та міжнародному просторі.

Зазначимо, що основні принципи природно-правового підходу до забезпечення прав людини лежать в основі національного законодавства правових держав. До прикладу, вбивство, крадіжка, образа честі і гідності людини тощо недопустимі за нормами природного права, а також, караються за нормами позитивного права.

Глобалізаційні процеси у праві варто спрямовувати на втілення загальнолюдських ціннісних принципів та ідеалів у національні правові системи на засадах їх спільного визнання. При цьому зауважимо, що важливу роль у цьому процесі відіграє національна ментальність і культурні традиції. Хоча, звичайно, жодна цивілізована держава не заперечуватиме цінність людського життя, свободи і людської гідності.

Ми поділяємо думку науковців, що людська гідність є важливою антропосоціокультурною цінністю кожної людини, джерелом її природного права на соціальний захист. Тому людську гідність варто розглядати як визначальну основу всіх прав і свобод людини [5, с. 129–133].

На авторитетну думку О. Гришук, «проблема людської гідності набуває особливого значення у царині природного права, яке є невід'ємним від форм буття людини. Воно органічно вплетене у суспільні відносини і є ефективним засобом регулювання відносин між людьми, координації їх діяльності, задоволення потреб та інтересів.

Особливістю природного права є те, що воно, з одного боку, впливає з самої сутності людини, виникає і формується в результаті діяльності, спрямованої на впорядкування відносин між людьми, гармонізації між біологічними актами, соціальними вчинками та духовними діяннями людини» [6].

Вектор розвитку глобалізаційних процесів у праві необхідно спрямовувати на актуалізацію ціннісних аспектів, що здатні об'єднати людство, особливо в кризові періоди розвитку суспільства.

Сьогодні, під час війни росії проти України ми можемо переконатися у важливості природно-правових норм у забезпеченні життєдіяльності соціуму. Під час воєнного стану права людини законно можуть обмежуватися, але природні права є транснаціональними і забезпечуються на основі принципу гуманізму, взаємодопомоги та милосердя.

Мова не тільки про норми моралі, які у кожному суспільстві формуються відповідно до ментальних особистісних чинників, а про духовні основи світопорядку, якими керується людство, коли стоїть питання збереження нації, народу, людської цивілізації. Саме ці норми лежать в основі національного законодавства демократичних держав.

Правова поведінка людини в глобалізованому просторі повинна спрямовуватися до її правомірної реалізації. Такий підхід притаманний усім світовим правовим державам і вони стимулюють цей вид поведінки для того, щоб зменшити прояви неправомірної активності людини.

Розуміння правомірної поведінки людини на основі єдиних принципів сприяє подоланню кордонів і обмежень у правозастосуванні і правореалізації у суспільстві.

Як зазначає Омельчук О.М., за природно-правовим підходом поведінка людини у суспільстві є складним антропо-соціальним феноменом, який детермінований низкою внутрішніх і зовнішніх чинників. Найважливішим засобом соціального регулювання поведінки людини є соціальні норми, за допомогою яких суспільство ставить перед людиною вимоги, якими вона повинна керуватись у своїй поведінці, які спрямовують, регулюють, контролюють та оцінюють поведінку людини. Нормальне соціальне буття людини можливе, коли вона, обираючи варіант поведінки, керується саме цими загальноновизначеними правилами, які ґрунтуються на соціальних цінностях, ідеалах суспільства [7, с. 28–29].

Пропагування загальнолюдських цінностей у сфері права через реалізацію принципу антропоцентризму є актуальним для усіх правових систем у глобалізованому просторі. Держава повинна контролювати дотримання прав людини через діяльність уповноважених органів,

а також, через інформування громадян про їхні права та свободи і важливість їх забезпечення не тільки з боку держави, а й необхідність поважати кожним громадянином права іншої особи як запоруку толерантного співіснування та функціонування правового, демократичного суспільства.

Право нації на самовизначення сьогодні ми можемо з впевненістю віднести до важливих прав у глобалізованому просторі. Україна, започаткувавши до війни євроінтеграційний процес, окрім інших, взяла на себе зобов'язання привести нормативно-правову базу у відповідність до європейських ціннісних стандартів. Це, безперечно, позитивна практика, але ми повинні проводити таку інтегративну практику на основі принципу збереження національної самобутності і традицій у праві. Українська правова думка настільки багата концептуальними ідеями, які, до речі, визнані у міжнародному правовому просторі, що саме наші ціннісні концепти зможуть збагатити правову систему європейського простору.

Потрібно позбуватися комплексу меншості, адже українці протягом століть підтверджували і утверджували ціннісні аспекти своєї правової ментальності та культури. Сьогодні, на жаль українці змушені вкотре виборювати право на існування своєї нації, культури, права, самобутності, тому для нас важливо щоб глобалізаційні процеси не поглинули, не знівельювали у міжнародному просторі те, що ми відстоюємо ціною життя.

Висновки. Отже, ми дійшли висновку, що права людини в глобалізованому просторі повинні розвиватися і вдосконалюватися на основі людиноцентризму, поваги до людської гідності та з урахуванням ментально-культурних особливостей розвитку національних правових систем.

Не можна допускати знецінення правової самобутності конкретних держав через ідеологічне, економічне домінування інших державних об'єднань в міжнародному глобалізованому просторі. Така практика може призвести до руйнування ціннісних основ існування людства та розвитку неправомірного самоствердження людини через неможливість реалізувати свої природні права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бисага Ю.М., Палінчак М.М., Белов Д.М., Данканич М.М. *Основні права людини*. Ужгород : Ліра, 2003. 66 с.
2. Волошенко О.В. Теоретична характеристика категорії «фундаментальні права людини». *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. № 2. 2022. С. 15–20.
3. Костенко О. Що таке природне право? Концепція природного права у світлі соціального натуралізму. *Право України*. № 1. 2021. С. 115–138.
4. Максимов С.І. Теорія природного права: концептуальний і доктринальний виміри. *Право України*. № 1. 2021. С. 43–65.
5. Орловський О.Я., Боднарук М.І. Людська гідність як фундаментальна цінність та першооснова соціальних прав. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2021. Серія ПРАВО. Випуск 67. С. 129–133.
6. Грищук О.В. Людська гідність у праві: філософсько-правовий вимір. *Wrocławsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze*. 4, 2013. С. 9–30. https://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/122634/PDF/02_Grisuk_O_Ludska_gidnist_u_pravi.pdf.
7. Омельчук О.М. Поведінка людини: філософсько-правовий вимір. *Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук*. Львів, 2013. 37 с.